

TÜRKİYE'DE KADINLARIN YÜKSEKÖĞRENİM HAKKINI ELDE ETMESİ: DARÜLFÜNUN'DA KADIN VE İNAS DARÜLFÜNUNU

Çağhan Uyar¹ ve Esen Ertuğrul²

Özet

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yönetme erkini elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası, kendi idealindeki toplum yapısını teşkil etmek üzere eğitime yönelik reformları da içeren çağdaşlaşma politikası izlemiştir. İttihat ve Terakki, bu modernleşmenin gerçekleşmesini kadınların da erkekler kadar eğitim almasına bağlamıştır. Kadınların yükseköğrenim düzeyinde eğitim alması, öncelikle Darülfünun bünyesindeki konferanslar ile başlamıştır. Kadın öğretmen ihtiyacındaki artış ve kadın hareketlerinin etkisiyle kadınların üniversite eğitimine kabul edilmesine imkân verilmiştir. Bu bağlamda İnas Darülfünunu doğmuştur.

İnas Darülfünunu, Zükur Darülfünunu ile birlikte Darülfünun bünyesinde birleştirilmesinin ardından üniversite düzeyine ulaşmıştır. Türkiye'de kadınların yükseköğrenim hakkını elde etmesi, Tanzimat sürecinin öngördüğü toplumsal modernizasyon yönünde atılmış bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Darülfünun'da kadınlara yönelik derslerin açtığı yol, İnas Darülfünunu'na ve Darülfünun'da kadının olgusal varlığına uzanan bir köprü oluşturmuştur. Bu da Tanzimat'ın hedeflediği, aydın Osmanlı-Türk kadını tipolojisine ulaşılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, İnas Darülfünunu, Zükur Darülfünunu, İttihat ve Terakki, Türk Modernleşmesi.

Women's Attainment Of Higher Education In Turkey: Women In Darülfünun And Inas Darülfununu

Abstract

The Committee of Union and Progress, which had the power to govern during the Second Constitutional Monarchy Period, pursued a policy of modernization, including educational reforms, to form the ideal social structure. The Committee attributed the realization of said modernization to the education of women as much as men. The education of women at higher level started with the conferences within Darülfünun. The increase in the need for female teachers and the effect of women's movements allowed women to be admitted to university education. Thus, İnas Darülfünunu was born.

¹ Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, caghan_uyar07@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7548-0438.

² Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, eertugrut@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3470-7042.

Inas Darülfünunu, together with Zükur Darülfünunu, has reached to the university level after they were merged within Darülfünunun. The women's right to obtain higher education in Turkey, as foreseen by the Tanzimat period has emerged as a step towards social modernization. The path opened by the lectures towards women in Darülfünun, has led to Inas Darülfünunu and created a bridge to the factual existence of women in Darülfünun. This ensured that the typology of enlightened Ottoman-Turkish women, which was aimed by the Tanzimat, was achieved.

Keywords: Darülfünun, Inas Darülfünunu, Zükur Darülfünunu, The Committee of Union and Progress, Turkish Modernization.

Giriş

Türk düşünce tarihi; İslam öncesi, İslam sonrası ve Batı medeniyeti ile ilk temasların başlaması olmak üzere genellikle üç dönemde incelenmektedir.³ Türk topluluklarının İslamiyet öncesi pagan itikatları terk ederek Müslümanlığı benimsemesi önemli bir makas değişikliği olmakla birlikte ziyadesiyle hızlı gerçekleşmiştir. Ancak Türk toplumunun din değiştirmedeki keskin geçişi Batılılaşma konusunda sergilenememiştir. Ekonomiden siyasete çok geniş bir yelpazedeki Batı kültürünün yerleşik bir hâl alması, takribî on altıncı asır ve sonrasına tekabül etmektedir. Yeni harsın Osmanlı toplumuna sirayeti fazla uzun sürmemekle birlikte, eski döneme nazaran yumuşak ve kademeli bir geçiş söz konusu olmuştur. İlk askerî alanda görülen modernleşme ve yenileşme çalışmaları, epey bir müddet radikal neticeler verememiştir.⁴

1808 yılına gelindiğinde Türk demokrasi tarihinin ilk anayasal belgesi şeklinde yorumlanan Sened-i İttifak⁵ dikkati çekmektedir.⁶ Sened-i İttifak içerik açısından oldukça iddialı bir metin olmakla birlikte; ortaya çıkmasını sağlayan dinamikler, uygulanması ve sonraki sürece etkileri bağlamında değerlendirildiğinde edilgen bir yapıda olduğu sonucuna varılmaktadır.⁷ Türkiye'nin Batı medeniyeti ile entegre olma yönündeki en

³ Eyyüp Sanay, "ÜLKEN, Hilmi Ziya (1901-1974) Son Dönem Türk Bilim ve Fikir Adamı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 291-293.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 3-22.

⁵ Taner Timur, *Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefe Temeli*, Sevinç Matbaası, (basım yeri belirtilmemiş), 1968, s. 59-60; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004, s. 3-12.

⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 84-86.

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 137-145; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, "Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975", C. 2, Çeviren: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26-27.

kesin adımı Tanzimat Fermanı'yla mümkün olmuştur.⁸ Gülhane Hatt-ı Hümayûnu olarak da bilinen Tanzimat Fermanı ile girilen yeni dönemin Türk modernleşmesine önemli getirileri söz konusudur. Tanzimat, Türkiye'nin hem siyasî, hem de sosyolojik yapısında giderek daha kapsamlı ve köktenci hale dönüşecek reformlar silsilesinin önünü açmıştır. Ekonomik, hukuksal, askerî ve endüstriyel atılımlar bir kenara bırakılacak olursa; Tanzimat ile eğitim alanında gerçekleştirilen batılı tarzdaki girişimler,⁹ yeni bir kuşağın yetişmesini sağlamıştır. Tanzimat ortamında yaratılan yeni aydın tipolojisi; siyasî, iktisadî, sosyolojik ve kültürel pek çok değişim ve dönüşümünde katalizör görevi üstlenmiştir.¹⁰

Tanzimat Dönemi'nin bir getirisi şeklinde ortaya çıkan birinci ve ikinci jenerasyon Osmanlı aydını, toplumun uzun vadeli modernizasyonunda önemli rol oynamıştır. Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler ekseninde ilerleme gösteren aydın kuşakları dinamizmi on dokuzuncu asrın sonlarında İttihatçılar adı altına vücut bulmuştur.¹¹ Esasen İttihatçılar ideolojik açıdan değerlendirildiğinde amorf bir yapılanma görülmektedir. İttihatçılar, homojen bir siyasa etrafında buluşmamasına¹² rağmen eğitimi devletin kurtuluşunu sağlayacak en önemli unsur olarak telakki etmişlerdir.¹³ Bu bağlamda eğitim özelinde önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Batılı ülkelerdeki artan kadın hareketleri¹⁴ ve Meşrutiyet ortamının getirisi olarak politizasyonun irtifa kazanması,¹⁵ dönem itibariyle kadının bir özne şeklinde ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁶ İttihatçılar da kadın olgusunu toplumsal dönüşüm hareketlerinin merkezine alarak bu yönde girişimlerde

⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 24.

⁹ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 33- 35; Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, Çevirenler: Elçin Gen ve Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 29-39.

¹⁰ Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat, "Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 423-461; Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 502-505.

¹¹ Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, s. 9-41; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 81-100; Fahri Yetim, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 2-3.

¹² Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 23-24.

¹³ Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, "Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)"*, Çeviren: Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 54.

¹⁴ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 156-160.

¹⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat, "1908-1918"*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 36.

¹⁶ Ece Yüksel, "II. Meşrutiyet Sonrasında Osmanlı Toplumunda Kadın", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 5, 2018, s. 77-92.

bulunmuştur.¹⁷ Buradan hareketle devrin ana aktörü olan İttihatçılar¹⁸ ideasındaki toplum yapısının teşkili, kadınlara da asgari erkekler kadar eğitim vermekle mümkün olabileceği kanaati yaygınlık kazanmıştır. Çünkü toplumsal modernizasyonun icrası salt geleneksel aile yapısının daha çağdaş kimliğe büründürülmesiyle gerçekleşebilecekti. Bu noktada ailenin en önemli ögesi olan kadın ön plana çıkararak konumu pekişmiştir.¹⁹ Doğru orantılı olarak da kadın meselesi millî bir hüviyete bürünmüştür.²⁰

Türk modernleşmesi sürecine paralel gelişme gösteren savaş ve isyanlar uzun bir vetireye yayılmıştır.²¹ Özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerine gelindiğinde erkek nüfusa genellikle askeri alanlarda ihtiyaç duyulması, bürokratik kadrolarda boşluk doğmasına sebebiyet vermiştir. Bürokratik mekanizmaların işlerliğini sekteye uğratmamak adına da kadınların kamu sektöründe boy göstermesinin önü açılmıştır.²² Kadınların kamusal alanda bir özne şeklinde belirmesi,²³ dönemin şartları itibariyle itici bir güçle meydana gelmiştir. Bu durum da kadın subjesinin doğrudan meşruiyet kazanmasını sağlamıştır. Darülfünun'da kadın eğitime yönelik girişimler ve kadınlar için İnas Darülfünunu'nun kurulmasının temel hareket noktası da aynı sebeplere dayanmaktadır. Osmanlı-Türk kadının ilk defa yükseköğrenim hakkı elde etmesi bakımından Darülfünun'da kadın ve İnas Darülfünunu konusu önem arz etmektedir.

Genel tarama modeliyle hazırlanan bu çalışma; İttihat ve Terakki Fırkası ile İkinci Meşrutiyet döneminin politik koşullarının reaksiyonu şeklinde ortaya çıkan İnas Darülfünunu'nu –öncesi ve sonrasıyla- retrospektif bir değerlendirmeye tabi tutma maksadı gütmektedir. Araştırmanın ana problematiği, Darülfünun'da kadın olgusunun tebarüzüyle İnas Darülfünunu'nun doğmasına zemin teşkil eden ve kapatılmasına yol açan dinamiklerin çok yönlü irdelenmesi ve ilgili tarihsel kesitin aydınlatılmasıdır. Böylece Türk demokratikleşme ve düşünce tarihine ışık tutulması amaçlanmaktadır.

¹⁷ Muhammet Şahin ve M. Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Güz, 2011, s. 853-857.

¹⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, "1908-2009"*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 22.

¹⁹ Berkes, *a.g.e.*, s. 444-445.

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 37.

²¹ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çeviren: Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2014, s. 22-424.

²² Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, "Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi"*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 351.

²³ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 238.

1. Darülfünun'un Tarihçesi

Darülfünun, aslen Arapça kökenli bir terkiptir. Arapça'da "ev" anlamına gelen "dar" ile "fenler" manasındaki "fünun" kelimelerinin bileşiminden mütevellit bir tamlama grubundan meydana gelmektedir. Dolayısıyla Darülfünun, "fen evi" şekline yakın bir meale işaret etmektedir.²⁴ Türkçe'nin Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna mensubiyeti²⁵ ve buna karşın Arapça'nın Hami-Sami Dil Ailesi'nin Sami koluna üye olması,²⁶ günümüzde Darülfünun kelimesinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Darülfünun, ihtiva ettiği anlama binaen modern zamanlardaki yükseköğrenim kurumları olan üniversitelere hemen hemen denk sayılabilecek bir pozisyonadadır.

Tanzimat Dönemi'nde eğitim özelinde batı model alınmıştır. Buradan hareketle, Tanzimat devrinde görev yapmış devlet adamları bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Padişah Abdülmecid, ilim ve fenlerin kaynağını teşkil edecek eğitim kurumlarının gerekliliği üzerinde durmuştur.²⁷ Abdülmecid'in önyak olmasıyla İlmiye, Kalemîye ve Seyfiye sınıflarından müteşekkil Meclis-i Maarif-i Umumiye adlı bir komite meydana getirilmiştir. Genel eğitim meseleleriyle ilgilenen kurul, teşekkülünden takribi bir yıl kadar sonra Meclis-i Vala'ya sunduğu layihalarda Darülfünun'un kurulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.²⁸ Darülfünun kelimesinin tam olarak neden tercih edildiği muğlaklığını muhafaza etmekle birlikte;²⁹ modern anlamda batılı tarzda bir eğitim verilmek istenmesi ve klasik medrese yapılanmalarından fraksiyonu ortaya koymak adına fen nosyonunun tercih edilmiş olabileceği ihtimali yaygın bir görüştür.³⁰ İlk 1845 yılında beliren Darülfünun düşüncesi, modernleşme yolunda ilerleyen Osmanlı bürokrasisinin "münevver memur" ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Darülfünun, oldukça uzun bir vetireye yayılan Osmanlı modernleşmesinin temel problematiği olan "devlet nasıl kurtulabilir?" sorusunun bir tezahürü şeklinde belirlemiştir. Tanzimat Dönemi devlet

²⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî, "Latin Harfleriyle"*, Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 468-782.

²⁵ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 11-18.

²⁶ Mustafa Aydın, "Arap Dili", *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 2018, s. 3-5.

²⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", *Belleten*, C. LIV, S. 210, Ağustos 1990, s. 699-738.

²⁸ Duygu Burus, *Milli Mücadele'de Darülfünun*, T. C. Kocaeli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2019, s. 4.

²⁹ İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", s. 701-702.

³⁰ Burus, a.g.e., s. 4-5.

adamları, Darülfünun'un yetiştireceği kuşakların, modernleşme ve batılılaşmayı sağlayacağı; zımnen de “*devleti kurtaracağı*” varsayımıyla hareket etmişlerdir.³¹

Darülfünun'un kurulması yönünde başlangıçta bir karara varılmıştır ancak ilerleyen süreçte çeşitli sebeplerden dolayı açılmamıştır. İnşaatın başlaması, binanın yapımı ve hizmete girmesi sürekli serencamda kalmıştır. Bu nedenle dönemin devlet adamları da önce Ayasofya'da, daha sonra da başka yerlerde derslerin halka açık konferanslar şeklinde yapılmasını sağlamışlardır. İlk Darülfünun teşebbüsü olarak nitelendirilen 1863-1865 dönemi girişimi, modern bir yükseköğrenim kurumu beklentilerinin çok altında kalmıştır.³² Tanzimat'ın hedeflediği “*devleti kurtaracak münevver memur*” profili yetiştirme seviyesi yakalanamamıştır.

1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile Darülfünun ikinci kez açılmıştır. İkinci Darülfünun denemesi, ilki gibi iki sene kadar sürmüş ve 1871'de kapatılmıştır. Türkiye, üçüncü Darülfünun tecrübesini 1874 yılında yaşamıştır. Üçüncü Darülfünun, Mekteb-î Sultani içerisinde Darülfünun-ı Sultanî sanıyla teşekkül edilmiştir. Darülfünun-ı Sultanî, önceki iki teşebbüse göre daha kapsamlı bir muhteviyatla hizmete girmiştir. Ancak 1882 senesinde üçüncü Darülfünun da kapatılmak durumunda kalmıştır. İlk üç Darülfünun girişiminin akamete uğramasının ana omurgasını oluşturan etmen öğrenci sayısındaki yetersizliktir.³³

Evvelki deneyimlerin de katkılarıyla hazırlanan Darülfünun-ı Şâhâne Nizamnamesi 12 Ağustos 1900 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu nizamname uyarınca Darülfünun-ı Şâhâne kurulmuştur. Darülfünun-ı Şâhâne ile Türkiye tarihinde ilk defa modern anlamda kesintisiz yükseköğrenime geçilmiştir.³⁴ Bu nedenle 12 Ağustos 1900 tarihi, cumhuriyet idaresine geçildikten on yıl sonra İstanbul Üniversitesi adını alacak olan Darülfünun'un teşekkül günü olarak kabul edilmektedir.³⁵

Darülfünun-ı Şâhâne'nin kurulmasına dek Türkiye'de tam anlamıyla bir üniversitenin varlığından söz edilemez. Ancak 1900 yılına gelinene kadar Osmanlı-Türk

³¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1964, s. 49; Ekmeleddin İhsanoğlu, “*Darülfünun Tarihçesine Giriş (II)*”, *Belleten*, C. LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 201.

³² Burus, *a.g.e.*, s. 5-8.

³³ Emre Dölen, “*II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun*”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 10, S. 1, 2008, s. 1.

³⁴ Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 50.

³⁵ Dölen, “*II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun*”, s. 1-2.

aydını, siyasetten felsefeye, edebiyattan tarihe kadar pek çok konuyu ele almıştır. Farklı fikir akımları bulunmakla birlikte, aydınlar modernleşmenin gerekli ve elzem olduğu yönünde hemfikirdiler. Modernleşmenin yönü, şekli ve nasıl gerçekleşeceği süjesinde düşünsel düzlemde seperasyonlar oldukça fazladır. Fikirsal yelpazedeki çeşitliliğe rağmen modernleşmeye temelden karşı çıkan yahut muhalefet eden aydın tipolojisine rastlanmamıştır. Türk aydınlanma çağı olarak da tabir edilen dönemde,³⁶ Darülfünun-ı Şâhâne'nin açılışı, dönemin aydınlarınca adeta bir "nimet" gibi karşılanmıştır. Aydınlar, homojen bir ideoloji ekseninde buluşmamasına karşın Darülfünun-ı Şâhâne'ye katılarak modernleşme bahsindeki tezlerini üniversite bünyesinde sunmaya başlamışlardır. Buradan hareketle Darülfünun-ı Şâhâne, -özellikle Edebiyat Fakültesi- modernleşmede motor rol oynamıştır.³⁷

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Darülfünun-ı Şâhâne'nin ismi değiştirilerek Darülfünun-ı Osmanî adı verilmiştir. Dönüşüm ile birlikte eğitim reformu tartışmaları gündeme gelmiştir.³⁸ Dönemin Maarif Nazırlarından -İttihatçı kimliğiyle de bilinen- Emrullah Efendi, eğitimde yenileşmeye gidilmesi ve bu modernizasyona tepeden yani yükseköğretimden başlanması gerektiği yönünde tezler ortaya atmıştır.³⁹ İttihat ve Terakki'nin devlet yönetiminde tam hâkimiyet sağlamasının söz konusu olduğu devreye tekabül ederek⁴⁰ 1913'te Darülfünun-ı Şâhâne'nin adı İstanbul Darülfünunu'na çevrilmiştir. Yeni süreçte Darülfünun'u her anlamda modern bir üniversite hüviyeti kazandırma amacı güden İttihatçılar; yeni kürsüler kurma, yerli ve yabancı öğretim elemanlarını zenginleştirme, yurtdışına öğrenci gönderme, bilimsel yayın yapma gibi

³⁶ Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 57-61; Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 180.

³⁷ Aydın Demirtaş, *Darülfünun'dan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 68; Mustafa Selçuk, *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900-1923)*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 341.

³⁸ Taner Timur, *Toplumsal Değişim ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 205.

³⁹ Muammer İpek, *Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları (1908-1914)*, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Eğitimi), Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 54-60.

⁴⁰ Ahmet Yıldız, *Cumhuriyetin Demokrasiyle İmtihanı*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, "Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller", Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 101-104; İlhami Soysal, "Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi (Siyasal Hareketler ve Partiler)", *Milliyet*, 4 Şubat 1983, s. 6.

faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak çok sık Maarif Nazırı değişikliği hasebiyle sabit ve tutarlı bir politika izlenememiştir.⁴¹

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile girilen süreç, Mütareke Dönemi şeklinde nitelendirilmektedir.⁴² Bu vetirede İstanbul Darülfünunu'nun adı tekrar Darülfünun-ı Osmani'ye dönüştürülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, 1922 yılında ülke idaresindeki dikotomik durumu sonlandırmasıyla birlikte İstanbul Darülfünunu ismi geri benimsenmiştir. Bu tür değişikliklerde dönemin siyasi koşullarının etkisi oldukça fazladır. 1933'te ise Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adını almıştır.⁴³

2. Türk Kadınının Yüksek Öğrenim Hakkı Elde Etmesi

Türkler, Anadolu'ya ilk yerleşmeye başladıkları vetireden itibaren askeri becerilerinin vesilesiyle kendi devletlerini kurmada oldukça başarılı olmuşlardır. Selçuklu ve daha önceki devletlerin bakiyesinden meydana gelen Osmanlı Devleti, esasen bir gaza devleti şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde patrimonyal özelliklere rastlanılmakla birlikte⁴⁴ köylü toprak üzerinde kiracı statüsündedir. Tımar olarak bilinen bu sistem başlangıçta, devletin birlik ve beraberliğini sağlamada oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. Ancak zamanla merkezi otoritenin zayıfladığı ölçüde, son derece heterojen yapıya sahip Osmanlı toplumu içerisinde ayaklananlar görülemeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti, on üçüncü yüzyılda merkezîyetçiliğe dayalı güçlü bir devlet manzarasıyla tarih sahnesinde belirmiştir. Osmanlı Devleti, azametli ve kuvvetli imajını on altıncı asra dek muhafaza etmiştir. On altıncı yüzyıldan itibaren ise mevcut statükosunu kademeli bir şekilde kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, eski kudretini yitirme eğilimi sergilemiştir.⁴⁵ Tımarın bozulmasının başat rolüyle beraber pek çok alandaki yozlaşma Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden silecek savaşlar ve isyanlar silsilesinin önünü açmıştır.⁴⁶

⁴¹ Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", s. 4.

⁴² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe", C. 1, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s. 73-79.

⁴³ Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", s. 4.

⁴⁴ Halil İnalçık vd., *Neden Geri Kaldık?*, "Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma", Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 78-79.

⁴⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, s. 15.

⁴⁶ Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Çeviren: Nalan Soyarik, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018, s. 47-89; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Altyapısı", Remzi Kitabevi, (basım yeri ve basım tarihi belirtilmemiş), s. 49-74; Arnold J. Toynbee ve Kenneth P. Kirkwood,

Gelinen noktada; savaşlarda alınan yenilgiler, ayaklanmalar ve gerilemenin birbiriyle entegre ve doğru orantılı gelişme göstermesi; erkek nüfusa askeri alanlarda ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenle devlet kademelerindeki boşlukların önüne geçmek amacıyla kadınların kamusal alanda işlevinin önü açılmıştır.⁴⁷ Bir yandan da Osmanlı modernleşmesiyle senkronize ilerleyen durum, devlet ve toplumun kadına yönelik geleneksel yaklaşımını kırarak yeni bir boyuta tahavvülünü sağlamıştır. Ancak kadın süjesindeki yüzlerce yıllık birikmiş kültür göz önünde bulundurulduğunda, bu geçişin yumuşak ve kademeli gerçekleşmesi söz konusu olmuştur.⁴⁸

Tanzimat Dönemi'nde modernleşme çabalarının yanı sıra öne çıkan diğer bir husus tasarruf çalışmalarıdır. Ekonomideki kötü gidişata çözüm üretme düşüncesiyle hareket eden devlet adamları, 1844 yılında bir nüfus sayımı yaptırmışlardır. Askeri meseleler dışında 1844 Nüfus Sayımı'nın⁴⁹ önemli bir noktası üretim ve tüketim arasındaki ilişkinin saptanması ve tüketimin kontrol altında tutulmasıdır. Tespit edildiğine göre; kadınlar genel tüketici konumundadır. Buradan hareketle iktisadi problemlerle baş etmek için kadınların üretime katılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin tradisyonalist ataerkil sisteminin kadınlar değil de erkekler tarafından eleştirilmesi ayrıca dikkate değer bir durumdur.⁵¹

Osmanlı-Türk kadını, Tanzimat'ın sunduğu ortamda entelektüel bir özne haline almıştır. Kadın edebiyatçılarından gazetecilere kadar geniş bir yelpazede bunun izlerini bulmak mümkündür. Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet dönemine dek kadın eğitimindeki girişimlerden evlilik ve arazi gibi konulardaki düzenlemelerden kadınlara özgü neşriyatlara, kadın cemiyetlerine varıncaya kadar çok sayıda konuda düzenleme yapılmıştır. İkinci Meşrutiyet'in siyasi ve özgürlükçü havası,⁵² kadın ve kadınlarla ilgili

Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Hazırlayan: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 11-78.

⁴⁷ Tanıl Bora, *Cereyanlar, "Türkiye'de Siyasi İdeolojiler"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 746-748.

⁴⁸ Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Esiğinde Osmanlı Kadınları*, Çeviren: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 161.

⁴⁹ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Kış 2014, s. 227.

⁵⁰ Ekrem Işın, "Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat", *Tarih ve Toplum*, Cilt VIII, No:51, Mart 1988, s. 150.

⁵¹ Ayşe Hacımirzaoğlu, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 324.

⁵² Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 56-57.

faaliyetlere ivme kazandırmıştır.⁵³ İttihatçılar tarafından kadın ve aile olgusunun merkeze alınarak modernleşmenin önemli birer unsuru olarak görülmesi, mevzunun zamanla bir devlet politikasına evrilmesini sağlamıştır.⁵⁴ Bu bağlamda kadının toplumsallaşmasında da lokomotif görevi üstlenilmiştir.

Bütün bu veriler ışığında; Tanzimat Dönemi'nden itibaren süregelen girişimler kadınların yükseköğrenim görmesinin zarureti ortaya çıkmaktadır. Kadınların sadece kadınlara yönelik eğitim kurumlarını bitirmesi ve bir üst eğitim kurumuna geçerek tahsillerini tamamlayamaması zamanla kamuoyunu epey meşgul eder hale gelmiştir. Münevver Osmanlı-Türk kadınının bilhassa basın-yayın kanalıyla mücadelesinin doğal bir tezahürü şeklinde beliren durum, aynı zamanda da dönemin iç ve dış dinamiklerinin de nesnel bir dayatması sonucunda gelişmiştir.⁵⁵

1913-1917 döneminde Maarif Nazırlığı görevini yürüten Şükrü Bey, kadınların yükseköğrenim görme taleplerini değerlendirerek rasyonel bulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla Süleyman Paşazade Sami Bey ile İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in ortaklaşa geliştirdikleri tasarıyla, Darülfünun'da sadece kadınlara özgü dersler verilmesi uygun görülmüştür.⁵⁶

3. Darülfünun'da Kadınlara Özgü Dersler

İstanbul Darülfünunu'nun Zeynep Hanım Konağı'ndaki konferans salonunda kadınlara yönelik dersler, 7 Şubat 1914 tarihinde başlamıştır. Dersler halka açık konferanslar şeklinde verilmiştir. Kadın haklarından sağlığa, tarihten pedagojiye kadar çok çeşitli konular, derslerde işlenmiştir. Doktor Besim Ömer Paşa, Ahmet Cevdet Bey, Mahmut Esat Efendi, Salih Zeki Bey, İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey ve Sait (Gelenbevi) Bey gibi dönemin öne çıkan isimleri, kadınlara mahsus derslerin müderrislerindedir. Dersler, haftada dört gün (Cumartesi, Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe) öğleden sonraları 14.00 ile 16.15 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu derslere kadınların katılımı oldukça yüksektir. Gelen kadınların çoğunluğu da kız

⁵³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviri: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 310-311; Bora, *a.g.e.*, s. 741-749; Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 858-864; Serpil Çakır, "Osmanlı Feministleri", *Milliyet*, 6 Mart 1996, s. 4.

⁵⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 184-200.

⁵⁵ Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, Mart 2008, s. 91.

⁵⁶ Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", s. 25-26.

okullarına öğretmen yetiştirme amacıyla 26 Nisan 1870 tarihinde kurulmuş olan Dârümuallimât'ın⁵⁷ talebelerindendir.⁵⁸ Derslere iştirakin bir hayli fazla olmasının sebebi, konferans niteliğinde halka açık olması ve ders veren kadroda epey önemli isimlerin yer almasıdır.

4. İnas Darülfünunu

Darülfünun bünyesinde sadece kadınlara özgü verilen dersler, Osmanlı-Türk kadınının yükseköğrenim ihtiyacını tam anlamıyla karşılamamıştır. Halka açık konferans niteliğindeki dersler, modern üniversitelerin eğitim kalitesinin uzağında kalmıştır. Kadınlara mahsus derslerin, üniversite niteliğine haizliğinden çok kadınları bilgilendirme vasfıyla hareket etmesi, Tanzimat'ın rotasını çizdiği Meşrutiyet kadını profiline yaklaşamadığını göstermiştir.

Darülfünun'daki kadınlara yönelik derslerden istenilen randımanın alınamaması ve geniş kitlelerin rağbeti, kadınlara yönelik bir yükseköğrenimin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Buradaki en önemli tetikleyici unsurlardan bir tanesi de, Darümuallimat'ın çoğalan öğrenci sayısı ve buna mukabil kız okullarındaki öğretmen ihtiyacıdır.⁵⁹ İkinci Meşrutiyet ile birlikte başlayan Darümuallimat'taki yeniden yapılandırılma süreci, öğrenci sayısının artmasını sağlamıştır. Darümuallimat'ın modernizasyon çalışmaları; eğitim kalitesinin iyileşmesini ve doğru orantılı olarak da daha ittisâflı personel yetiştirilmesinin önünü açmıştır. Darümuallimat mezunlarının devlet tarafından desteklenerek okullarda işbaşı yaptırılması, kurumun en dikkat çekici özelliklerindedir. Meşrutiyet'le birlikte kız okullarının açılışındaki hızlanma, Darümuallimat'a duyulan lüzumu pekiştirmiştir.⁶⁰ Binaenaleyh kızlara mahsus eğitim kurumlarındaki öğretmen gereksinimi, Darülfünun'daki kadınlara özgü derslerden İnas Darülfünunu'na geçişte köprü vazifesi görmüştür.

Bu dönemde kadınlara yönelik eğitim veren okullardan mezun olan öğrencilerin Avrupa ülkelerinde yükseköğrenime devam edebileceği gündeme gelmiştir. Özellikle

⁵⁷ Cemil Öztürk, "Dârümuallimât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 549-550.

⁵⁸ Ali Arslan ve Özlem Akpınar, "İnas Darülfünunu (1914-1921)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2, 2005, s. 226-228.

⁵⁹ a.g.m., s. 227.

⁶⁰ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, "1908-1914"*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 82-141; Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 90-95; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, "M.Ö. 1000 – M. S. 2007"*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 265-285.

Kadınlar Dünyası dergisinde sıklıkla konu üzerinde durulmakta birlikte, Türkiye ile Avrupa eğitim kurumları mukayese edildiğinde, Osmanlı okullarının daha alt segmentte olduğu sonucuna varılmıştır. Bu değerlendirme vesilesiyle öğrencilerin Avrupa’da eğitimlerine devam etmeleri durumunda epey zorlanacakları ortaya çıkmıştır. Bu öngöründen mütevellit de talebelerin yabancı dil başta olmak üzere pek çok ders özelinde tahkim edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Basının bu tür mevzulara eğilmesi, kadınların Avrupa standartlarında bir yükseköğrenim görebileceği eğitim kurumu ihtiyacında pekiştirici rolü oynamıştır.⁶¹

Bütün bu gereksinimler dâhilinde Darülfünun’da kadınlara özel derslerin bir uzantısı şeklinde İnas Darülfünunu kurulmuştur.⁶² İnas Darülfünunu, Darülfünun’da kadınlara yönelik derslerin verilmeye başlandığı 7 Şubat 1914’ten yaklaşık yedi ay kadar sonra -Maarif Nezareti’ne yapılan müracaat neticesinde- 12 Eylül 1914 tarihinde açılmıştır.⁶³ Darülfünun’un başına eklenen “İnas” kelimesi “kadınlar, kızlar” anlamına gelmesi⁶⁴ hasebiyle kurumun sadece kadınlara mahsus olduğuna işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.

İnas Darülfünunu, açılışından takribi bir buçuk ay kadar sonra 24 Ekim 1914 tarihinde eğitim öğretime başlamıştır. İnas Darülfünunu’nun hizmete girmesi, Osmanlı-Türk kadınının resmi anlamda akademik düzeyde eğitim alma hakkına kavuşmasına işaret etmektedir.⁶⁵ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arşivinde yer alan bir belgeye göre, İnas Darülfünunu’nun ilkin yirmi iki öğrencisi bulunmaktadır. Bu talebelerin isimleri ve numaraları şu şekildedir: 1- Behice, 3- Behice, 4- Hatice Semahat, 5- Nezahat, 6- Ayşe Seniha, 10- Ayşe Meliha, 11- Safiye, 13- Muammer, 14- Saliha Adalet, 15- Hava Seniha, 19- Makbule, 21- Aliye, 22- Hamdiye, 23- Lamia, 24- Ayşe Adalet, 25- Şaziment, 26- Şekibe, 27- Azize, 28- Sabiha, 30- Hayriye Meşrure, 31- Fatma Arife ve 32- Fatma Zehra. Bu öğrencilerden dört tanesi Riyaziyat (Matematik), on adeti Tabiiyat (Tabii Bilimler) ve

⁶¹ Yasemin Tümer, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Eylül 2001, s. 86-87.

⁶² Baskın, a.g.m., s. 92.

⁶³ Necdet Sakaoğlu, “İnas Darülfünunu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, T. C. Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını-Numune Matbaacılık, İstanbul, 2003, s. 170.

⁶⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 138.

⁶⁵ Nail Güreli, “21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız Dünyanın Neresinde?”, *Milliyet*, 9 Mart 1993, s. 17.

sekizi de Edebiyat şubelerine kaydolmuştur.⁶⁶ Adı geçen öğrenciler, Türkiye sınırları dâhilinde yükseköğrenim görme hakkını elde etmiş ve dolayısıyla akademik yaşama adım atmış ilk kadınlardır.

Bir yükseköğrenim kurumu tasavvuruyla meydana getirilen İnas Darülfünunu, Edebiyat ve Fen şubeleri ekseninde oluşturulmuştur.⁶⁷ Riyaziyat ve Tabiiyat, Fen Şubesi'nin alt birimi şeklinde teşkil edilmiştir. İnas Darülfünunu'nun öğretim müddeti İstanbul Darülfünunu ile aynı şekilde üç yıl olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle de İnas Darülfünunu'nun yapılanmasında İstanbul Darülfünunu'nun model alındığı görülmektedir.⁶⁸

İnas Darülfünunu'nda öğrenim hakkı elde edebilmek için “*İnas Darülfünunu giriş imtihanı*” adlı bir sınavdan başarı göstermek ön şart koşulmuştur. 16-25 yaş arası kadınlardan seçilecek öğrencilerden, Darülmualimat, İnas İdadisi veya Sultanisi yahut bu okullara denk herhangi bir eğitim kurumundan mezun olması koşulu aranmıştır. Şartları sağlayarak İnas Darülfünunu bünyesinde eğitim almak isteyenler, başvurularını Darülmualimat Müdüriyeti'nden gerçekleştirmekte idi. Tezkere-i Osmani adı verilen nüfus cüzdanı ve öğrencilerin önceki eğitim kurumlarından aldıkları, bir nevi diploma şeklinde nitelendirilebilecek olan Aşî Şahadetnamesi, kayıt için gerekli evraktır.⁶⁹

İstanbul dışındaki okullardan mezun olup da İnas Darülfünunu'nda eğitim almak isteyen öğrencilerin, giriş sınavlarında başarı göstermesi epey güç olmuştur. Bu durumu doğuran temel etmen İstanbul ile taşradaki eğitim kalitesinin birbirinden farklılığıdır. Bilgi Yurdu adında bir dergi bu sorunsalı çözüme kavuşturmak amacıyla İnas Darülfünunu imtihanları için bir kurs açmıştır.⁷⁰

İnas Darülfünunu, otuz üç madde ve altı bölümden meydana gelen bir yönetmelikle idare edilmiştir. İnas Darülfünunu Talimatnamesi ismini taşıyan belgede,⁷¹ kurumun disiplin yönergesi, sınav uygulamaları, müfredat, öğrencilerin uyması gereken

⁶⁶ Bahar Baskın, 2. *Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 126.

⁶⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 524

⁶⁸ Arslan ve Akpınar, *a.g.m.*, s. 227-228; Arslan, *a.g.e.*, s. 55-60.

⁶⁹ Mehmet Serhat Yılmaz, “Darülfünun Reformu- Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Geçiş Süreci (1863-1933)”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:9, No:1, Mart 2001, s. 253; Baskın, *a.g.m.*, s. 92-93.

⁷⁰ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi*, “Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863-1922)”, C. 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 158.

⁷¹ Belgeyi Baskın aktarmaktadır. Bkz: Baskın, *a.g.e.*, s. 138-158.

kurallar idari ve akademik kadro gibi çok sayıda hüküm yer almaktadır.⁷² İnas Darülfünunu'nun bütün yönetim ve murakabesi bahsi geçen talimatname doğrultusunda yapılmıştır.⁷³

Başlangıç aşamasında İnas Darülfünunu, Zeynep Hanım Konağı'nda faaliyet göstermiştir.⁷⁴ Eş zamanlı olarak İstanbul Darülfünunu'nun da aynı yapıda yer alması, erkeklerle kadınların aynı ortamda bulunması sebebiyle bazı kesimlerde rahatsızlık uyandırmıştır. Bu nedenle 1916-1917 eğitim öğretim döneminde İstanbul'un Cağaloğlu semtinde bulunan ve daha önce Lisan ve Hukuk Mektebi olarak hizmet vermekte olan, müstakil bir binaya geçmiştir.⁷⁵

İnas Darülfünunu öğrencilerinin ilmi yönü ağır basan bir eğitim alması amacıyla Müdür Ali Nazima Bey bazı tedariklerde bulunmuştur. Muhtelif derslerde kullanılması için; göz ve kulak malzemeleri, çeşitli mecmualar, bazı fosil ile madenlerin numuneleri, küçük bir motorla dinamo temin edilmiştir. Böylece İnas Darülfünunu talebelerinin görsellik yönü ağır basan bilimsel bir eğitimden geçmesi sağlanmıştır.⁷⁶

Bu dönemde İnas Darülfünunu'nun akademik kadrosu şu şekildedir; Edebiyat-ı Türkî Muallimi: Ali Ekrem Bey, Tarih-i Osmani Muallimi: İfzaledin Bey, Coğrafya Muallimi: Faik Sabri Bey, İlm-i İktisat Muallimi: Tevfik Bey, Hendese-i Cebir Muallimi: Şükrü Bey, Hesab-ı Müsellesât Muallimi: Nadir Bey, Tabakat-ül Arz Muallimi: Müştak Bey, Fizik Muallimi: Said Bey, Fizik Muallimi: Tevfik Bey, Teşrih Muallimi: Samuel Sion Efendi, Kimya Muallimi: Ömer Şevket Bey, Hıfzısihha Muallimi Medeni Bey, Heyet-i Tabiiyye Muallimi: Abdül Tevfik Bey, Mihanik ve Hendese Muallimi: Hasan Fehmi Bey, Heyet-i Riyaziyye Muallimi: Fatin Efendi, Tarih-i Edebiyat Muallimi: Fuat Bey, Tarih-i Sınai' Muallimi: Vahid Bey, Kitabet Muallimi: Macid Bey, Felsefe Muallimi: Mehmet Ali Ayni Bey, Fen-i Terbiye Muallimi: İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, Kavanin-i Cariye Muallimi: Ali Nazima Bey, Tarih-i Umumi muallimi: Ali Reşat

⁷² T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Fon: MF. ALY., Kutu: 115, Sıra: 13, Gömlek: 0; T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Fon: MF. ALY., Kutu: 103, Sıra: 55, Gömlek: 0.

⁷³ Baskın, *a.g.e.*, s. 138-158.

⁷⁴ Feza Günergün ve Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 8, S. 1, 2006, s. 135-163.

⁷⁵ Arslan ve Akpınar, *a.g.m.*, s. 231; Emre Dölen, "İnas Darülfünunu Üzerine", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 7, S. 2, 2006, s. 181-182.

⁷⁶ Ahmet Sait Özkul ve Hatice Baysal, "Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları: Dârülmualimât, İnas Dârülfünunu ve Ticâret Mekteb-i Âlisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 41, Ağustos 2017, s. 8.

Bey, Ulûm-i İctimaiyye muallimi: Ziya (Gökalp) Bey, İlm-i Hayvanat muallimi: Hulusi Raşid Bey, İlm-i Nebâtat muallimi: Esad Şerafettin Bey. Yirmi beş kişilik akademik birimden hariç, maaş cetvellerine göre üç kişilik idare heyetiyle hizmet işlerinden sorumlu altı personelden oluşan müstahdem ekibi de vardır. İnas Darülfünunu akademik kadrosunun önemli bir kısmı, devrin fikir akımlarına müdahil olmuş isimlerden meydana gelmiştir. Bu yönüyle de İnas Darülfünunu, Meşrutiyet ortamının toplumsal modernizasyonunda öğrenci odaklı faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁷⁷

İnas Darülfünunu, ilk mezunlarını 1917 senesinde vermiştir. Öğrencilerin gösterdikleri başarı sırasına göre, Edebiyat Şubesi; Lamia, Adalet, Aliye, Safiye, Ayşe Meliha, Şazemend, Makbule ve Saliha isimlerinde sekiz kişiyi mezun etmiştir. Tabiiyat Şubesi'nde, başarı sırasıyla; Hamdiye, Zehra, Şekibe, Havva Seniha, Ayşe Seniha, Nezahat, Muammer, Azize, Fatma Arife adlı dokuz talebenin mezuniyeti görülmektedir. Hatice Sabiha, Behice ve Behice⁷⁸ isimlerindeki üç öğrenci de Riyaziyat Şubesi'nden - gene başarı sırasıyla- mezun olmuşlardır. İnas Darülfünunu'nu 1917 yılında bitiren yirmi kişi, İstanbul yahut taşradaki çeşitli yerlere atanmışlardır.⁷⁹ Bahsedilenler, Türkiye'nin ilk yükseköğrenim görmüş kadınları olarak tarihe geçmiştir.

Türkiye, İnas Darülfünunu bünyesindeki kadınları üniversiteden ikinci kez 1918 senesinde mezun etmiştir. İnas Darülfünunu, başarı sırasıyla; Riyaziyat Şubesi'nden Saadet, Ayşe Suat, Bahriye; Tabiiyat Şubesi'nden Saime, Naciye, Huriye, Lütfiye, Rabia, Fethiye, Naime, Atife ve Efser; Edebiyat Şubesi'nden Emine Aliye, Şaziye İbrahim, Mediha, Ayşe Sıdika isimli öğrencileri mezun vermiştir.⁸⁰ 1918 dönemine bakıldığı zaman bir öncekine göre mezun sayısındaki azalma dikkati çekmektedir.

İki sene üst üste İnas Darülfünunu'nda öğrenciler başarı göstererek mezun olmuşlardır. Buradan hareketle mezunlar da 1918'de İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti adı altında bir örgütlenmeye gitme çalışmalarını başlatmışlardır. İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti; kadınların bilinçlenmesi, kaliteli eğitim görmesi, evde iyi bir anne rolü üstlenmesi ve buna mukabil nitelikli nesiller yetiştirmesi gibi amaçları ana hareket noktası kabul etmiştir. Bu idealleri gerçekleştirebilmek için de basın

⁷⁷ Baskın, *a.g.e.*, s. 148-149.

⁷⁸ Riyaziyat Şubesi öğrencileri mezunları arasında iki adet Behice adlı öğrenci bulunmaktadır. Arka arkaya gelmeleri tamamen isim benzerliğindedir.

⁷⁹ Arslan ve Akpınar, *a.g.m.*, s. 231-232; Baskın, *a.g.e.*, s. 152-154.

⁸⁰ Baskın, *a.g.e.*, s. 155.

yayın kanalını aktif kullanmanın zarureti üzerinde durmuşlardır. İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti basında oldukça dillendirilmesine rağmen -dönemin koşulları itibariyle- resmen faaliyete geçirilememiştir.⁸¹

İnas Darülfünunu'nda eğitim alan öğrencilerin aile bazlı toplumsal kökenleri geniş bir yelpazeyi teşkil etmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin bağlı bulunduğu toplumsal statü ailelerinin mesleki durumlarına dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısına binaen; kamu personeli/memur, mültezim, işçi, tüccar, hakim, asker, din adamı, çiftçi gibi gruplar altında kategorize edilebilecek olan talebelerin ailevi soylarına dayalı sınıfsal kökenleri oldukça çeşitlidir. Ancak ağırlıklı olarak Tanzimat ile birlikte, küçük burjuvazi tınılarının izlendiği, toplumun diğer sınıflarıyla mukayese edildiğinde görece daha ayrıcalıklı sayılabilecek olan kamu personeli hüviyetine malik ailelerin çocuklarının fazlalığı dikkat çekicidir.⁸²

Erkeklerin öğrenim gördüğü Zükur Darülfünunu ile İnas Darülfünunu'nun farklı yerlerde bulunması, zamanla hem öğrenciler, hem de akademik kadro arasında huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. Her iki kurumda da derslere giren öğretim üyeleri, gidip gelmenin güçlüğüne işaret etmişlerdir. İnas Darülfünunu öğrencileri ise öğretim elemanlarının Zükur Darülfünunu'nda derslere girdikten sonra kendi derslerini yaptığını ve buna mukabil eğitim kalitesinin düştüğünü savunmuşlardır. Bu nedenle İnas Darülfünunu öğrencileri, erkek öğrencilerle eşit eğitim hakkı istemini savunmuşlardır. Şükûfe Nihal önderliğindeki bir grup İnas Darülfünunu öğrencisi, Maarif Nezareti'ne bu yönde bir talep iletmıştır. Maarif Nazırı Ali Kemal Bey ziyaret edilerek, aynı savlar sözlü olarak da iletilmiştir. Öğrencilerin istekleri haklı görülerek, 1918-1919 döneminden başlamak koşuluyla kabul edilmiştir. Kadın ve erkek öğrencilerin aynı ortamda eğitim öğretim alma kararı, Darülfünun Müdürü Naim Bey'i rahatsız etmiştir. Bunun üzerine konuyu Şeyhülislam Mustafa Sabri'ye aksettirmiştir. Şeyhülislamlık makamının danışma kurulu konumundaki Darü'l Hikmet'il İslamiye⁸³ harekete geçirilmiştir. Darü'l Hikmet'il İslamiye'nin Şeyhülislam Mustafa Sabri etkisinde verdiği hükümde, Darülfünun'da

⁸¹ Nuran Yıldırım, *Sağlık Alanında Türk Kadını, "Cumhuriyet'in ve Tıp Fakültesi'ne Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı"*, Novartis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 18-19; Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını, "1908-1960"*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 60.

⁸² Baskın, *a.g.e.*, s. 157.

⁸³ Esra Yakut, *Şeyhülislamlık, "Yenileşme Döneminde Devlet ve Din"*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 79-82.

karma eğitime geçilmesi eleştirilerek dinen uygun olmadığı belirtilmiştir. Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin de Darü'l Hikmet'il İslamiye'nin kararının arkasında durması, kamuoyunda önemli bir algı yaratmıştır.⁸⁴

Bütün bu tartışmaların süregeldiği vetire Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına tekabül etmektedir. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından el konulan yabancılara ait bazı binaların geri verilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu nedenle İstanbul'da bina sıkıntıları baş göstermiştir. Doğru orantılı olarak da iktisadî bir problem doğmuştur. Bunun üzerine şeyhülislamlık makamının ve bazı kesimlerin karşı çıkmasına rağmen İnas Darülfünunu'nun erkeklerin de eğitim gördüğü Zeynep Hanım Konağı'na taşınması, ekonomik ve siyasal açmazlara çözüm üretmek adına, bir zaruret halini almıştır.⁸⁵ Böylece İnas Darülfünunu, nesnel şartların dayatmasıyla tekrar Zeynep Hanım Konağı'na geçmiştir. 1919 yılından itibaren kadınlarla erkekler, sabahdan bir grup, öğleden sonra da diğer grubun derslerinin görülmesi kaydıyla aynı binada eğitim öğretime başlamıştır. Teorinin bu minvalde olmasına rağmen bazı öğretim üyeleri, erkeklerle kadınların sınıfın ayrı taraflardaki sıralarda oturmaları koşuluyla karma eğitim modelini uyguladığı görülmüştür.⁸⁶

İnas Darülfünunu, etkin faaliyette bulunduğu 1917, 1918 ve 1919 yıllarında toplamda elli iki öğrenciyi mezun etmiştir.⁸⁷ Daha önce İnas Darülfünunu'na mukayyed Şükûfe Nihal adlı talebe, 1919'da Zükur Darülfünunu ile İnas Darülfununu'nun birleştirilmesinden sonra mezun olmuştur. Şükûfe Nihal, İnas Darülfünunu'nda başladığı eğitim hayatını –terkibden mütevellit- Darülfünun'da bitirmiştir. Dolayısıyla Şükûfe Nihal, Darülfünun'dan mezun ilk kadın olarak tarihe geçmiştir.⁸⁸

Darülfünun'da kadınlarla erkeklerin tek çatı altında toplanması, geleneksel cinsiyetçi eğitim modelini resmi olarak kaldırmamıştır. Darülfünun'daki birleşmeyle

⁸⁴ Baskın, *a.g.m.*, s. 102-105; Arslan ve Akpınar, *a.g.m.*, s. 232-234; Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat, "İnkılap ve Travma 1908-1928"*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 67-72.

⁸⁵ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 143.

⁸⁶ Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 9; Arslan ve Akpınar, *a.g.m.*, s. 232-234; Baskın, *a.g.e.*, s. 180-181.

⁸⁷ Baskın, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁸ Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1984, s. 109; İhsan Işık, *"Şükufe Nihal"*, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2004, s. 1686.

beraber, kadın ve erkek öğrencilerin aynı derslere katılabilmeleri sürekli mevzubahis olduysa da önemli bir hareket gözlemlenmemiştir.⁸⁹

Milli Mücadele'nin hazırlık safhasında İnas Darülfünunu öğrencileri, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ve etrafındaki çekirdek kadronun uyguladığı politikalara yakın ulusalcı bir siyasa gütmüşlerdir. İnas Darülfünunu talebelerinin İstanbul'da tertip edilen mitinglere katılmaları ve işgalci güçleri protesto etmeleri dolayısıyla milli bir tutum içine girmeleri, bu durumun en net göstergelerindendir.⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa, 16-21 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Birinci Maarif Kongresi toplamıştır.⁹¹ Maarif Kongresi, Türk eğitim tarihi açısından oldukça önemlidir.⁹² Mustafa Kemal Paşa, Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasına “*Saygıdeğer Hanımlar, Efendiler*” hitabıyla başlamıştır. Kadın ve erkek öğretmenlerin –alışlagelenin aksine- beraber toplantı yaptığı kongrede, Türkiye'nin uzun bir periyoda yayılan eğitim problemleri üzerinde durulmuştur.⁹³ Mustafa Kemal Paşa, kongredeki açıklamalarında “*Bugün Ankara, Milli Türkiye'nin Maarif Eğitimi'ni kuracak olan Türkiye kadın ve erkek Öğretmenler Kongresi'nin burada toplanmasıyla övünmektedir*” savını paylaşmıştır. Ayrıca beyanatının satır aralarında “*kadın ve erkek öğretmenler*” vurgusunu defaatle yapmıştır.⁹⁴

Birinci Maarif Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın kadınlara hitaben yaptığı açıklamalar ve kadınlarla erkeklerin aynı ortamda yer almasının İstanbul'da duyulması fazla uzun sürmemiştir. Birinci Maarif Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa'dan güç alan Darülfünun'daki kadın öğrenciler, erkeklerle birlikte derslere girme taleplerini daha şiddetli bir şekilde dillendirmeye başlamışlardır. Darülfünun'da kadınlara ayrılan dersler

⁸⁹ Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, s. 28.

⁹⁰ Harun Aydın, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın”, *Current Research in Social Sciences*, C. 1, S. 3, 2015, s. 91.

⁹¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, “1918-1938”*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 267; Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, “Açıklamalar, Kaynaklar, Temel Belgeler ve Devrim Yasaları”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015, s. 122.

⁹² Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2016, s. 1062-1063; Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s. 299-302.

⁹³ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk, “Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s. 431.

⁹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, “Bugünkü Dille”*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 231-233; Mehmet Evsile, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 27.

boykot edilerek, erkek derslerine katılmıştır. Bir nevi üniversite senatosu gibi faaliyet icra eden Darülfünun Divanı, 16 Eylül 1921 tarihinde toplanarak, bu durumu görüşmüştür. Darülfünun Divanı tarafından alınan karar neticesinde, daha önce fiilen işlevsiz kalan İnas Darülfünunu, hukuken de sonlandırılmıştır.⁹⁵ Darülfünun Divanı'na verilen hüküm gereğince, 16 Eylül 1921 tarihinden itibaren Darülfünun bünyesinde karma eğitime geçilmiştir.⁹⁶

5. Darülfünun'da Kadın

Türkiye'de yükseköğretimde karma eğitim modeli, Darülfünun Divanı'nın 16 Eylül 1921 tarihli kararıyla uygulanmaya başlanmıştır.⁹⁷ Darülfünun'da karma eğitim ilk defa Edebiyat ve Fen şubelerinde tatbik edilmiştir. Daha sonra kademeli olarak 1921-1922 döneminde Hukuk, 1922-1923 ders yılında da Tıp'ta kadın-erkek karma eğitime geçilmiştir.

1921-1922 eğitim öğretim devresinde dört öğrenci hukuk okumak için Darülfünun'a kayıt yaptırmıştır. Bu talebelerin isimleri Süreyya (Ağaoğlu), Melahat, Bedia ve Saime'dir. Dört hukuk öğrencisinden Saime, hayatını kaybettiği için mezun olamamıştır. Ancak Melahat, Bedia ve Süreyya (Ağaoğlu) eğitimlerini tamamlayabilmiştir.⁹⁸

Darülfünun'a kadınların girmesinden önce modern bir üniversite düşüncesiyle tasarlanan İnas Darülfünunu, öncesi ve sonrasıyla çok yönlü bir incelemeye tabi tutulduğunda, eğitim özelinde istenilen seviyenin yakalanamadığı sonucuna varılmaktadır. İnas Darülfünunu, içinde bulunduğu dönem ve koşullar itibari ile daha çok lise ayarında kalmıştır. Darülfünun'da karma eğitime geçilmesiyle birlikte, Osmanlı-Türk kadını gerçek anlamda üniversite düzeyinde bir eğitim almıştır. Darülfünun'da karma eğitim modelinin benimsenmesi, kadınların bilim dünyasında ve çeşitli meslek kollarında boy gösterebilmelerinin önünü açmıştır.⁹⁹

⁹⁵ Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", s. 29.

⁹⁶ İlhan Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 116; Gürkan Doğan, *Cumhuriyet Döneminde Genç Bakışlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 24-42; Unat, *a.g.e.*, s. 57.

⁹⁷ Kemal Gürüz, *21. Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29; Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 348.

⁹⁸ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 160.

⁹⁹ Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat*, s. 67-72.

Nitekim Darülfünun'da kadının olgusal olarak belirmesi, Tanzimat'ın istikametini belirlediği Meşrutiyet kadını tiplendirmesine ulaşılmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İttihatçılar kamuoyunda “*savaş müsebbibi*” ilan edilmiştir. Türk politik tarihinin hemen her devresinde gözlemlenen natürel bir retorik olarak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, yeni İttihatçı imajını kullanarak, bir önceki iktidara dair İttihatçı tınıları ortadan kaldırmak istemiştir. İttihatçıların modernizasyon projesinin bir öznesi olan kadın profili algısının tezahürü şeklinde beliren İnas Darülfünunu'nun lağvedilerek Darülfünun'da karma eğitimin model alınmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi, siyasetteki değişim ve dönüşümün vurgulanmak istenmesidir.

Sonuç

Türk modernleşmesi, tarihsel kökleri oldukça eskiye dayanan ve sınırları tam olarak çizilemeyecek bir nosyona sahiptir. Tarihin doğal gelişim seyrine aykırı düşmeden gelişme gösteren Türk modernleşmesi, en önemli kırılma noktasını on yedinci asırda yaşamıştır. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti'nin patrimonyal tınıları ve İslâm tasavvufunun etkisi altında inkişaf eden Türk düşünce hayatı, Batı medeniyetiyle tanışmıştır. Türk düşünce yaşamının Batı modernitesi ekseninde yeni bir noktaya irtisamı; toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik, hukuki pek çok değişim ve dönüşümün izdüşümü olmuştur.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde; küresel ölçekte gelişme gösteren birtakım terakkivari eğilimlerin Türkiye'ye yansması Tanzimat Fermanı'nın ilanı şeklinde tecessüm etmiştir. İçinde bulunulan asrın tek yönlü dinamiğinin Türkiye'ye sirayetiyle beliren Tanzimat'ın en önemli özelliği, modernleşme ve çağdaşlaşmanın kat'i suretle benimsenmesidir. Tanzimat Dönemi'nin açtığı koridorla başlayan modernleşme hareketleri; ordu, aydınlar ve bürokrasi ekseninde vücut bulacak yeni bir kadro doğurmuştur. Tanzimat Dönemi devlet adamlarının modernleşmenin tahakkuku ve daha ileriye taşınması amacıyla geliştirdiği projenin bir tezahürüyle beliren ordu, aydınlar ve bürokrasi bloğu, daima değiştirici ve dönüştürücü rolüyle karşımıza çıkmaktadır. Ordu, aydınlar ve bürokrasi üçlemesindeki tarihsel blok, homojen bir idea etrafında buluşmamakla birlikte, modernleşmenin zorunluluğunu ortak çıkış noktası kabul etmişlerdir. Esasen Osmanlı-Türk aydını şeklinde de nitelendirilebilecek tarihsel blok, modernleşmenin sağlanabilmesi için toplumsal bir dönüşümün gerekliliği üzerinde

durmuştur. Buna mukabil eğitim, toplumsal modernizasyonun gerçekleşmesinde bir araç görevi görmüştür.

Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve en son –büyük oranda- İttihat ve Terakki şemsiyesi altında buluşacak olan ordu, aydınlar ve bürokrasi üçlemesindeki tarihsel blok, süreç içerisinde toplumsal modernizasyondaki eğitimin rolü üzerinde daima hemfikir olmuştur. Modernleşme politikalarını da eğitim minvalini baz alarak geliştirmişlerdir. Çağdaşlaşmayı ontolojik açıdan ele alan Osmanlı-Türk aydın kuşakları dinamizmi, eğitimin modernleşmesinde motor vazifesi görmüştür.

İttihatçılar, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde devlet idaresinde tam hâkimiyet sağlamışlardır. Türk siyasetinin hemen her döneminde görülen doğal bir retorik olarak, İttihatçılar da kendi idelerindeki toplum yapısını teşkil edebilmek amacıyla bir dizi toplumsal mühendislik çalışmalarına girişmişlerdir. Bu reformların temel yapı taşını da – tarihsel sürekliliğin bir dayatması olarak- eğitim oluşturmuştur. İttihatçı yönetim, çağdaşlaşmanın gerçekleşmesini kadınların da en az erkekler kadar eğitim almasına bağlamıştır. Ailenin en önemli ögesi konumunda olan kadının -biyolojik kimliğinden yola çıkılarak- iyi bir eğitimden geçmesiyle tabandan bir dönüşümü amaçlamışlardır. Böylece modernleşmenin aşağıdan yukarıya inkişafıyla daha radikal bir hüviyete bürünmesi düşünülmüştür.

Türk modernleşmesi, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgiler, isyanlara karşı mücadeleleri, devlet kademelerindeki gerilemeler, ekonomik bozulmalar gibi olgularla paralel ilerleme göstermiştir. Bu nedenle erkek nüfusa, askeri alanlarda gereksinim duyulması, devlet bürokrasisinde boşluklar yaratmıştır. Devlet aygıtındaki işleyişi sekteye uğratmamak adına kadınların kamuda boy göstermesinin önü açılmıştır. İkinci Meşrutiyet'in nispi özgürlükçü siyasi atmosferi vesilesiyle, kadın sorunsalına eğilen neşriyat ve cemiyetlerin artması, Osmanlı-Türk kadının toplumsallaşması sürecine irtifa kazandırmıştır. Tanzimat'tan itibaren süregelen kadınlara yönelik yatırımlar, İttihatçı cenahın kadının dönüştürücü rolüne inanmışlığı, dönemin nesnel şartları ve Meşrutiyet ortamında özellikle pozitivistlerde görülen aydın otoriterizmi birleştiğinde kadınların yükseköğrenim görme hakkının gündeme gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Gelinen noktada, kadınların yükseköğrenim düzeyinde eğitim alması, doğrudan meşrutiyet yoluyla itici bir güçle meydana gelmiştir. Kadınların yükseköğrenim eğitimi, öncelikle Darülfünun bünyesinde halka açık konferanslar şeklinde icra edilmiştir.

Darülfünun'da kadınlara özgü derslere, devrin önemli simaları girmiştir. Kadınlar tarafından derslere oldukça geniş bir katılım olmuştur. Ancak halka açık işlenen dersler, hiçbir zaman modern üniversitelerdeki yükseköğrenim vasfını taşıyacak dereceye ulaşamamıştır. Dönem itibari ile kadın öğretmen ihtiyacındaki artış ve kadın hareketlerinin tetikleyiciliğiyle beraber kadınların üniversite eğitimine kabul edilmesine imkân tanınmıştır. Bu bağlamda Darülfünun'da kadınlara mahsus derslerin organik bir uzantısı olarak İnas Darülfünunu doğmuştur.

İnas Darülfünunu, Darülfünun model alınarak oluşturulmuştur. Kurumun tüm idaresi kendine mündemiç bir yönetmelikler bütünü doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. İnas Darülfünunu Talimatnamesi hüviyetine haiz belgede; akademik ve idari kadrodan öğrencilere kadar uyulması gereken kurallar ve işleyiş hakkında bilgiler yer almaktadır.

Zamanla Zükur Darülfünunu ve İnas Darülfünunu arasında, eğitim kalitesi tartışmaları çıkmıştır. İnas Darülfünunu öğrencileri, Zükur Darülfünunu'nda eğitim gören talebelerden daha alt segmentte bir öğrenim gördüklerini savunmuşlardır. Akademik kadronun ayırım hâlinde rahatsızlığını da dayanak alan İnas Darülfünunu öğrencileri, erkeklerle birlikte derslere katılma isteminde bulunmuşlardır. Basın ve kamuoyundan da destek görmelerine rağmen başta şeyhülislamlık makamı olmak üzere, bazı çevrelerin rahatsızlığıyla karşılaşmışlardır. İlerleyen süreçlerde, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne ekonomik yaptırımlarından dolayı birleşme gerçekleşmiştir. Zükur Darülfünunu ile İnas Darülfünunu'nun tek çatı altında toplanması, eğitim öğretimi birleştirmemiştir. Bazı istisnai durumlar bulunmakla beraber, kadın ve erkek öğrencilerin dersleri ayrı zaman dilimlerine verilmiştir. Milli Mücadele vetiresinde toplanan Birinci Maarif Kongresi'nde Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın söylemlerinden güç alan İnas Darülfünunu öğrencileri, bir dizi çaba ve edine neticesinde resmen karma eğitime geçişi sağlamışlardır.

İnas Darülfünunu, eğitim kalitesi açısından değerlendirildiğinde istenilen seviyeye ulaşamadığı dikkati çekmektedir. Daha çok lise ayarında kalan İnas Darülfünunu, modern üniversite boyutunu yakalayamamıştır. İnas Darülfünunu ve Zükur Darülfünunu'nun Darülfünun bünyesinde toplanmasından sonra ancak üniversite derecesine ulaşılabilmiştir. Karma eğitimle birlikte, kadınların entelektüel birer özne olarak çeşitli meslek dallarında boy gösterebilmeleri söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye’de kadınların yükseköğrenim hakkı elde edebilmeleri, Tanzimat’ın rotasını çizdiği toplumsal modernizasyon ve çağdaşlaşma sürecinin endoktrinasyonel bir reaksiyonu şeklinde gelişim göstermiştir. Darülfünun’da kadınlara özgü derslerin açtığı koridor, natürel bağıntıyla İnas Darülfünunu’na ve Darülfünun’da kadının olgusal varlığına uzanan bir köprü kurmuştur. Türk modernleşmesinin bir ara kesitini oluşturan bütün bu süreç Tanzimat’ın hedeflediği, akademik camiada münevver Osmanlı-Türk kadını tipolojisine ulaşılmasını sağlamıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Malzemeleri

T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Fon: MF. ALY., Kutu: 103, Sıra: 55, Gömlek: 0.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Fon: MF. ALY., Kutu: 115, Sıra: 13, Gömlek: 0.

2. Kitaplar

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

_____, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

_____, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, “M.Ö. 1000 – M. S. 2007”, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007.

Arslan, Ali, *Darülfünun’dan Üniversite’ye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.

Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, “*Bugünkü Dille*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Ayda, Adile, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1984.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar*, “*Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, “1908-2009”, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Doğan, Gürkan, *Cumhuriyet Döneminde Genç Bakışlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Dölen, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi*, “*Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863-1922)*”, C. 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Ergün, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, “1908-1914”, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.

Ertan, Temuçin Faik, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Evsile, Mehmet, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.

Gürüz, Kemal, *21. Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Hacimirzaoğlu, Ayşe, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Heper, Metin, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Çeviren: Nalan Soyarık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018.

İnalcık, Halil ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat, “Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

İnalcık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017.

İnalcık, Halil vd., *Neden Geri Kaldık?*, “*Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*”, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

İnalcık, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Kahraman, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi, “Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar”*, C. 1, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını, “1908-1960”*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi, “Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller”*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Kocaturk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, “1918-1938”*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye, “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Altyapısı”*, Remzi Kitabevi, (basım yeri ve basım tarihi belirtilmemiş).

Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviri: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2013.

Mardin, Şerif, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, Çevirenler: Elçin Gen ve Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, *Türk Modernleşmesi*, Derleyenler: Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Mütercimler, Erol, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2016.

Okumuş, Ejder, *Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.

Özakman, Turgut, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, “Açıklamalar, Kaynaklar, Temel Belgeler ve Devrim Yasaları”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015.

Öztürk, Cemil, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2007.

Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çeviren: Belkis Çorakçı Dışbudak, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2014.

Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Shaw, Stanford J. ve Kural Shaw, Ezel, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, “Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975”*, C. 2, Çeviren: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2010.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî, “Latin Harfleriyle”*, Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

Tekeli, İlhan, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Timur, Taner, *Toplumsal Değişim ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

_____, *Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefe Temeli*, Sevinç Matbaası, (basım yeri belirtilmemiş), 1968.

Toprak, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat, “1908-1918”*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

_____, *Türkiye’de Yeni Hayat, “İnkılap ve Travma 1908-1928”*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Toynbee, Arnold J. ve Kirkwood, Kenneth P., *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Hazırlayan: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2017.

Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyet’in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Turan, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk, “Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

_____, *Türk Devrim Tarihi, “İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş”*, C. 1, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1964.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Yakut, Esra, *Şeyhülislamlık, “Yenileşme Döneminde Devlet ve Din”*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

Yetim, Fahri, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Yıldırım, Nuran, *Sağlık Alanında Türk Kadını, “Cumhuriyet’in ve Tıp Fakültesi’ne Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı”*, Novartis Yayınları, İstanbul, 2000.

Yıldız, Ahmet, *Cumhuriyetin Demokrasiyle İmtihanı*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.

Zilfi, Madeline C., *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çeviren: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

_____, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, “Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)”*, Çeviren: Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009

3. Makaleler

Arslan, Ali ve Akpınar, Özlem, “İnas Darülfünunu (1914-1921)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2, 2005, s. 225-234.

Aydın, Harun, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın”, *Current Research in Social Sciences*, C. 1, S. 3, 2015, s. 84-96.

Aydın, Mustafa, “Arap Dili”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 2018, s. 1-18.

Baskın, Bahar, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, Mart 2008, s. 89-109.

Berktaş, Fatmagül, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, “Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi”*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 348-361.

Dölen, Emre, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 10, S. 1, 2008, s. 1-46.

_____, “İnas Darülfünunu Üzerine”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 7, S. 2, 2006, s. 181-183.

Güneş, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Kış 2014, s. 221-240.

Günergün, Feza ve Kadioğlu, Sevtap, “İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 8, S. 1, 2006, s. 135-163.

Güzel, Şehmus, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 858-864.

Işık, İhsan, “Şükufe Nihal”, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2004, s. 1686.

Işın, Ekrem, “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”, *Tarih ve Toplum*, Cilt VIII, No:51, Mart 1988, s. 150-155.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Dârülfünun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 521-525.

_____, “Darülfünun Tarihiçesine Giriş”, *Belleten*, C. LIV, S. 210, Ağustos 1990, s. 699-746.

_____, “Darülfünun Tarihiçesine Giriş (II)”, *Belleten*, C. LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 201-241.

Özkul, Ahmet Sait ve Baysal, Hatice, “Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları: Dârülmualimât, İnas Dârülfünunu ve Ticâret Mekteb-i Âlîsi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 41, Ağustos 2017, s. 1-20.

Öztürk, Cemil, “Dârülmualimât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 549-550.

Sakaoğlu, Necdet, “İnas Darülfünunu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, T. C. Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını-Numune Matbaacılık, İstanbul, 2003, s. 170.

Sanay, Eyyüp, “ÜLKEN, Hilmi Ziya (1901-1974) Son Dönem Türk Bilim ve Fikir Adamı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 291-293.

Şahin, Muhammet ve Tokdemir, M. Ahmet, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Güz, 2011, s. 851-876.

Tümer, Yasemin, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Eylül 2001, s. 57-89.

Yılmaz, Mehmet Serhat, “Darülfünun Reformu- Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Geçiş Süreci (1863-1933)”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:9, No:1, Mart 2001, s. 245-260.

Yüksel, Ece, “II. Meşrutiyet Sonrasında Osmanlı Toplumunda Kadın”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 5, 2018, s. 77-92.

4. Tezler

Arslan, Ali, *Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Baskın, Bahar, *2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Burus, Duygu, *Milli Mücadele'de Darülfünun*, T. C. Kocaeli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2019.

Demirtaş, Aydın, *Darülfünun'dan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

İpek, Muammer, *Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları (1908-1914)*, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Eğitimi), Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Selçuk, Mustafa, *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900-1923)*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

5. Süreli Yayınlar

Çakır, Serpil, “Osmanlı Feministleri”, *Milliyet*, 6 Mart 1996, s. 4.

Gürel, Nail, “21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız Dünyanın Neresinde?”, *Milliyet*, 9 Mart 1993, s. 17.

Soysal, İlhami, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi (Siyasal Hareketler ve Partiler)”, *Milliyet*, 4 Şubat 1983, s. 6.